



ERSTA
SKÖNDAL
HÖGSKOLA

S:t Lukas utbildningsinstitut

Psykioterapeutprogram, 90 hp

Examensuppsats på avancerad nivå, 15 hp

Vt 2017

Ungdomars upplevelse av delaktighet i familjebehandling

Adolescents experiences of participation in family therapy

Författare:

Jenny Jakobsson

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	4
2	Teoretisk bakgrund	4
3	Tidigare forskning.....	6
4	Frågeställningar.....	8
5	Metod.....	9
5.1	Undersökningsdeltagare.....	9
5.2	Datainsamlingsmetoder.....	9
5.3	Bearbetningsmetoder.....	9
5.4	Genomförande.....	10
6	Forskningsetiska frågeställningar.....	10
7	Resultat.....	11
7.1	Ungdomars delaktighet i familjebehandling.....	11
7.2	Information.....	11
7.3	Komma till tals och bli lyssnad på.....	12
7.3.1	Individuella samtal utöver familjesamtalen.....	12
7.3.2	Flexibilitet.....	12
7.3.3	Att komma till tals på familjesamtalen.....	13
7.4	Inflytande och medbestämmande.....	14
7.4.1	Inflytande över mål med familjebehandlingen.....	14
7.4.2	Inflytande över upplägg på familjebehandlingen.....	15
7.5	Tidigare erfarenheter av att inte ha känt sig delaktig.....	16
7.6	Vad är viktigt för att få ungdomar delaktiga i familjebehandling?.....	17
7.6.1	Undvik tvång.....	17
7.6.2	Erbjud trygghetsperson.....	17
7.6.3	Börja med ungdomen.....	18
7.6.4	Ställ högre krav på föräldrarna än på ungdomen.....	18
7.6.5	Var flexibel och tillgänglig.....	18
7.6.6	Lyssna utan att döma, fråga mycket och se till att ungdomen får vara bestämmande.....	19
7.6.7	Att familjebehandlaren är ”rätt person”.....	19
8	Diskussion	19
8.1	Metoddiskussion.....	19
8.2	Resultatdiskussion.....	20
8.3	Förslag till fortsatt forskning.....	23
	Referensförteckning.....	24
	Bilaga 1 Informationsbrev.....	26
	Bilaga 2 Samtyckesformulär.....	27
	Bilaga 3 Intervjuguide.....	28

Sammanfattning

Inledning: Barn som deltar i Familjebehandling inom socialtjänsten i Sverige har rätt till relevant information, rätt att komma till tals och rätt att vara med och påverka. Dessa aspekter på barns rätt till delaktighet gäller utifrån FN:s barnkonvention men även utifrån socialtjänstlagen och BBIC.

Frågeställningar: Vad tänker ungdomar som deltagit i familjebehandling om delaktighet? Vad tänker de är viktigt för att göra ungdomar delaktiga i familjebehandling? Hade man kunnat göra något mer eller annorlunda för att öka deras upplevelse av delaktighet?

Metod: Eftersom syftet var att undersöka ungdomars subjektiva upplevelse av delaktighet gjordes en kvalitativ studie med halvstrukturerade intervjuer där fem ungdomar som deltagit i insatsen familjebehandling intervjuades.

Resultat: Resultatet visar att intervjupersonerna upplevt sig delaktiga i hög grad och kopplar detta till en rad faktorer kopplade till hur familjebehandlarna samarbetade med dem, som de inte bara tänkte var viktigt för dem utan för ungdomar generellt. Det som de lyfte som viktigt var att få välja om och vad de deltog i, att få komma till tals enskilt i ett tidigt skede, att få aktiv hjälp att komma till tals i de gemensamma familjesamtalen med föräldrarna, att få vara med och formulera mål, att vara med och bestämma insatsens utformning samt att familjebehandlaren var ”rätt person” för just dem.

Diskussion: En röd tråd i intervjupersonernas berättelser är hur viktigt det varit att inte bara bli medbjuden utan att var en jämbördig samarbetspartner med samma värde och rätt som föräldrar men som ibland behöver mer hjälp för att komma till tals eller få vara med och bestämma.

Nyckelord: Familjebehandling, familjeterapi, delaktighet, upplevelse, socialtjänst, tonåringar, ungdomar.

Abstract

Introduction: Children who participate in family therapy in social services in Sweden have the right to relevant information, the right to be heard and the right to have influence. These aspects of children's right is based on UN Convention but also from the Social Services Act and the BBIC.

Research questions: What does adolescents who participated in family therapy think about their participation? What do they think is important to make adolescents participate in family therapy? Had it been possible to do something more or differently to increase their experience of influence?

Method: Since the purpose was to investigate adolescents' subjective experience of participation the method of choice was a qualitative study using semi-structured interviews in which five young people who participated in family therapy was interviewed.

Result: The results show that the respondents felt that they were involved in a high degree, and link this to a number of factors that they also believe is important for adolescents in general. What they raised as important was to get to choose to participate and what they took part in, to be heard individually in the

early stages, to get active help to be heard in the joined family sessions with parents, to be involved and formulate goals, to be involved in decisions about the method and that the therapist to be "right person" for them.

Discussion: A common theme in the interviewees' stories is how important it was to not only be invited to participate but also to be enlaced as equal partners of equal value and influence of parents but who sometimes need more help to be heard.

Keywords: Family treatment, Family therapy, influence, participation, experience, social service, adolescents, teenagers.

1 Inledning

Tore Svendsen har i sin forskningsrapport om den sociala barnvården i Stockholm fastställt att insatsen Familjebehandling är den dominerande insatsen som beviljas i Stockholm Stad samtidigt som systematisk uppföljning saknas. I studien framgår inte i vilken utsträckning barn är delaktiga i familjebehandlingen. Svendsen konstaterar dock att barnen var synliga i utredningarna för att sedan i dokumentationen av insatserna bli mer eller mindre osynliga till skillnad från vårdnadshavarna som tog stor plats. (Svendsen, 2016:1)

Barn som deltar i Familjebehandling inom socialtjänsten i Sverige har rätt till relevant information och att beredas möjlighet att uttrycka sina åsikter i frågor som berör barnet. Barnets inställning ska också vägas in i beslut i förhållande till ålder och mognad. Dessa aspekter på barns rätt till delaktighet gäller utifrån FN:s barnkonvention men även utifrån socialtjänstlagen och BBIC. (Socialstyrelsen, 2015).

Hur ser då ungdomar som deltagit i insatsen familjebehandling på sin delaktighet? Vad tänker de är viktigt för att få dem att känna sig delaktiga? Hade man kunnat göra något mer eller annorlunda för att öka deras upplevelse av delaktighet?

2 Teoretisk bakgrund

Barns delaktighet

Barn som deltar i Familjebehandling inom socialtjänsten i Sverige har rätt till relevant information och att beredas möjlighet att uttrycka sina åsikter i frågor som berör barnet. Barnets inställning ska också vägas in i beslut i förhållande till ålder och mognad. Dessa aspekter på barns rätt till delaktighet gäller utifrån FN:s barnkonvention men även utifrån socialtjänstlagen och BBIC. (Socialstyrelsen, 2015). Barns rätt till delaktighet i vård och omsorg definieras av Socialstyrelsen (2015-12-22) som tre nivåer där varje nivå är en förutsättning för nästa:

- 1 Rätt till information
- 2 Rätt att komma till tals och bli lyssnad på
- 3 Rätt till inflytande och självbestämmande

Barnets rätt att slippa uttala sig om de inte vill förtydligas också som en rättighet. Varje nivå är en förutsättning för nästa. Vilket innebär att barns rätt till information är en förutsättning för att barn ska kunna uttrycka sina åsikter i frågor som berör dem. Att komma till tals och bli lyssnad på är i sin tur en förutsättning för att barn ska kunna få inflytande och vara med och bestämma. För att ge barn förutsättningar att vara delaktiga är det viktigt att personalen har kunskap om hur barns delaktighet kan förverkligas samt att det finns utarbetade arbetsätt för detta.

BBIC

BBIC betyder Barns Behov I Centrum och kan beskrivas som ett verksamhetssystem som ger en struktur för utredning, planering och uppföljning

inom den sociala barnvården. Grundtanken med BBIC var att skapa ett enhetligt strukturerat arbetssätt inom den sociala barnvården i Sverige. Arbetssättet skulle stärka barnets delaktighet och inflytande, förbättra samarbetet med barnets familj och nätverk, skapa struktur och systematik i arbetet så att handläggning och insatser lättare kunde följas upp samt bidra till ökad kvalitet och rättssäkerhet. Insatsen familjebehandling beviljas således som ett led efter att familjen aktualiserats, utretts och beviljats insatsen. Övergripande mål för familjebehandling formuleras inom Stockholms Stad av utredande socialsekreterare tillsammans med familjen medan själva insatsen ges av familjebehandlare (Svendsen, 2016:1).

Familjebehandling

Löwenborg och Sjöblom (2009) beskriver familjebehandling som en paraplybeteckning för flera slags insatser som erbjuds inom kommunernas individ- och familjeomsorg. Insatserna kan bland annat bestå av samspelsbehandling, familjesamtal, enskilt stöd till barn/ungdomar/föräldrar och nätverksarbete. Hansson (2012) skriver att det finns närmare 250 olika inriktningar inom familjebehandling och att utvecklingen gått mot integrering där olika teoretiska modeller blandas. Hansson menar att man kan definiera familjebehandling utifrån tre olika aspekter – att behandlingen riktar sig till familjer, att ett grundläggande synsätt är att man skapar förståelse utifrån kunskap om hela det existerande familjesystemet och att den teoretiska grunden vilar på systemteori med fokus på interaktion och relationer mellan människor i motsats till teorier som endast fokuserar på en enskild individs emotioner och tankar.

Systemteori

Att inta ett systemteoretiskt perspektiv innebär att symptom och problem förstås i relation till andra centrala personer och kontext. För att förstå och förändra symptom hos barn och ungdomar behöver man skifta fokus från individ till övriga delar av systemet som föräldrar, kompisar, skola och så vidare. Johnsen och Torsteinsson (2015) skriver att i terapeutens uppgift att försöka förstå läggs stor vikt vid hur familjen remitterats. Vem har hänvisat dem till terapi, varför, hur förstår var och en detta och är de eniga om vad som är bekymmersamt? Anderson (2002) skriver om problembestämningsprocessen i relation till begreppet duellerande verkligheter, vilken innebär att man inom en familj kan ha helt olika bilder av verkligheten och vad som är problemet, och att problembestämningsprocessen i familjeterapin blir avgörande för om en problematisk situation kan omvandlas till ett hanterligt problem eller inte. Att bedriva familjebehandling utifrån ett systemteoretiskt perspektiv kräver att familjebehandlaren etablerar en lika stark allians till alla i familjen, har en förmåga att vara mångpartisk och inte ta ställning för någon utan verkar för att allas upplevelser ska få plats samtidigt.

Behandlingsallians

I begreppet delaktighet impliceras att det etableras en behandlingsallians mellan klient och behandlare. Utan delaktighet äventyras möjligheterna att etablera behandlingsallians. Den vanligt förekommande definitionen på allians i sökningen av tidigare forskning var Bordins (1979). Han formulerade tre komponenter som förutsättningar för att etablera allians:

Goal – Mål, att klient och terapeut måste enas om mål för behandling.

Task – Uppgift, att klient och terapeut utformar och enas om vad som ska ingå i behandlingen.

Bond – Band, att det finns ett känslomässigt band mellan klient och terapeut som innehåller värme, tillit och acceptans.

Majoriteten av Sveriges kommuner arbetar utifrån BBIC där arbetssättet innebär att mål för insats och val av insats alltså formuleras av socialsekreteraren tillsammans med familjen innan de skickas vidare till insatsen familjebehandling. Det innebär i praktiken att såväl överenskommelse om mål som uppgift/tillvägagångssätt redan till viss del formulerats innan familjen kommer till familjebehandling till skillnad mot behandlingsmetoder där terapeut och familj helt själva kommer överens om detta.

3 Tidigare forskning

Sökning gjordes i databaserna PsycInfo, SwePub och google scholar på *familjebehandling, familjeterapi, delaktighet, upplevelse, socialtjänst, tonåringar, ungdomar*. Sökningen begränsades till artiklar publicerade efter 1990. Vid sökningen bland tidigare forskning fanns det en del studier gjorda i Sverige på temat delaktighet. När det gäller sökningen av forskning internationellt var de studier som kom upp mest inriktade på huruvida barn och ungdomar deltagit rent konkret i rummet eller inte. Det som kom närmast till hands bland träffarna var undersökningar kopplade till allians och avhopp bland ungdomar i familjeterapi.

Socialstyrelsen har på regeringens uppdrag följt upp de nya bestämmelser i socialtjänstlagen som trädde i kraft 2013 med syfte att stärka stödet och skyddet för barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa. I studien framkom att trots de nya bestämmelserna hade inget ändrats i arbetssättet för att öka barns delaktighet (Socialstyrelsen 2015-12-6).

Stiftelsen Maskrosbarn (2016) gjorde en studie med 103 ungdomar mellan 13 och 19 år där de undersökte deras upplevelser av insatser från Socialtjänsten. Majoriteten av ungdomarna hade haft insatsen familjebehandling och 38 % av ungdomarna uppgav att de inte förstod varför de fick insatsen samt 71 % ansåg inte att de blivit lyssnade på eller gjorts delaktiga vid planeringen av insatsen.

Johnsen och Torsteinsson (2015) gick igenom alla undersökningar där man frågat barn och ungdomar om vad de tycker om att delta i familjesamtal. De fann bland annat att hur nöjda barnen var med att ha deltagit ökade ju mer de fått veta om orsaken till att de deltog samt hur behandlingen gått till. Ett viktigt tema som

återkom i undersökningarna var att barn och ungdomar vill bli lyssnade på och inkluderade som en viktig deltagare i samtalet. Även i Sandströms (2014) uppsats om ungdomars upplevelser av familjebehandling lyfte de ungdomar som ingick i studien fram att delaktighet för dem handlade om att bli lyssnade på samt få information om behandlingen. Ungdomarna uttryckte dock att de uppfattade det som att det var vuxna som bestämde att de skulle delta, inte de själva. Något som också framgick i intervjuerna med ungdomar i Socialstyrelsens rapport (Socialstyrelsen 2015-12-6) var just att ungdomarna uttryckte att de upplevde att oavsett vad de sa så vägde alltid vuxnas ord tyngre.

Löwenborg och Sjöblom (2006) gjorde en studie av föräldrars och ungdomars erfarenheter av familjebehandling inom socialtjänsten som behandlade temat vems ord väger tyngst. En viktig slutsats i deras studie var att problembestämningsprocessen, dvs. hur och vem som definierar problem och mål för insatsen, var en viktig faktor för hur familjebehandlingen uppfattades. De lyfte fram dilemmat med föräldrar och ungdomar som tänkte olika om vad som var problematiskt men även familj och familjebehandlare som hade olika bild av familjens behov. Vems problemformulering som fick företräde var en viktig faktor för upplevelsen av delaktighet, men även hur hjälpt man upplevde att man blivit av familjebehandlingen.

Svendsen har i en forskningsrapport om den sociala barnavården i Stockholm konstaterat att insatsen Familjebehandling är den dominerande insatsen som beviljas. I studien framgår inte i vilken utsträckning barn är delaktiga i familjebehandling, däremot redogör han till viss del för delaktigheten i steget före insats - utredningen. Han har funnit att under utredningen träffar socialsekreterarna familjen i snitt 3 gånger under hela utredningstiden samt barn och ungdomar tillfrågades om sin inställning till föreslagen insats i 53 % av ärendena (Svendsen, 2016:1).

Cederborg (1994) undersökte barns delaktighet i familjeterapi genom att studera kommunikationsmönster på filmade familjeterapisessioner. Resultatet visade att barnen bara stod för 3,5 % av de talade orden i sessionen. Korner och Brown (1990) gjorde en studie på temat delaktighet som visade att 40 % av de familjeterapeuter som deltog aldrig bjöd in barn att delta och 31 % bjöd med barnen men utan att inkludera dem i samtalet. Den främsta orsaken som uppgavs var egen osäkerhet gällande hur man pratar med barn.

Flera undersökningar gällande barn och familjeterapi visar på en osäkerhet hos barnen kring varför familjen går i familjeterapi samt osäkerhet kring deras egen roll under samtalet, förväntades de bara vara med i rummet eller delta aktivt i samtalet. (Lobatto, 2002; Stith, Rosen, McCollum, Coleman & Heman, 1996; Strickland-Clark, Cambell & Dallos, 2000).

Något som ett flertal studier visar på är att ungdomar är särskilt svåra att få med och hålla kvar i behandling, 50-75% av ungdomar som hänvisas till behandling kommer antingen inte ens ett första tillfälle eller väljer att inte slutföra behandlingen (Thompson, Bender, Lantry, & Flynn, 2007).

Behandlingsallians är lika avgörande för resultatet för familjeterapi som för individualterapi. Psykoterapiforskningen visar att oavsett teoretisk bakgrund så är allians den mest pålitliga indikatorn för att förutse utfall av behandling. Flera studier visar också att det är viktigt att etablera en god allians tidigt i behandling och att vid studier av vad som är mest tillförlitligt att mäta så har klientens egen skattning varit mer tillförlitlig än terapeutens eller en oberoende observatörs skattning. (Horvath, 2006; Horvath & Symonds, 2004)

På en familjeterapeut ställer det höga krav då det är avgörande för slutresultatet att kunna etablera en stark allians till var och en i familjen trots att det, särskilt när det gäller ungdomar, är vanligt att deras motivation och mål ofta skiljer sig åt avsevärt från föräldrar och professionella. (Higham, Friedlander, Escudero & Diamond, 2011; Thompson, Bender, Lantry & Flynn, 2007)

Studier gällande ungdomar i familjebehandling och familjeterapi visar alltså att det finns en osäkerhet både hos och familjeterapeuter/familjebehandlare och ungdomar kring sin roll i samtalen, att ungdomar beskrivit att de inte upplevt att de blivit lyssnade på eller att de fått vara med och planera insatser. Om de kommit till tals så har föräldrarnas röst upplevts väga tyngre. Forskning har också visat att ungdomar är särskilt svåra att få med och hålla kvar i behandling och en viktig förutsättning är att lyckas etablera en stark allians till alla i familjen trots att mål och motivation ofta skiljer sig åt mellan ungdomar och föräldrar. Hur kan då ungdomar som själva deltagit i familjebehandling hjälpa till att öka kunskapen om vad man kan göra för att de ska känna sig delaktiga i alla delar av en familjebehandling?

4 Frågeställningar

Syftet med studien är att undersöka hur ungdomar som får insatsen familjebehandling själva beskriver sin egen delaktighet utifrån de tre nivåer som Socialstyrelsen (2015-12-22) formulerat som deras rättigheter:

- 1 Rätt till information
- 2 Rätt att komma till tals och bli lyssnad på
- 3 Rätt till inflytande och självbestämmande

Vad tänker ungdomar som deltagit i familjebehandling om delaktighet?

Vad tänker de är viktigt för att göra ungdomar delaktiga i familjebehandling?

Hade man kunnat göra något mer eller annorlunda för att öka deras upplevelse av delaktighet?

5 Metod

Undersökningen genomfördes på en familjebehandlingsenhet inom socialtjänstens öppenvård i Stockholms stad. I verksamheten arbetar familjebehandlare med varierande utbildning från grundläggande socionomutbildning till de som har olika terapeutiska vidareutbildningar med olika inriktningar som KBT, Psykodynamisk- och Familjeterapiinriktning. Insatsen ser olika ut beroende på familjens behov, önskemål samt familjebehandlaren utbildning och teoretiska inriktning. Behandlingstiden varierar mellan tre månader och två år.

5.1 Undersökningsdeltagare

För att uppnå kvalitativ representativitet som ger resultat med så god validitet som möjligt bör man söka data som ger både så bred och varierande information som möjligt (Langemar, 2013) Därför avgränsades urvalet till ungdomar som avslutat familjebehandlingen och därmed har erfårit hela familjebehandlingen. Ambitionen var även att undvika att ta med flera ungdomar som haft samma behandlare samt gärna uppnå spridning i ålder, kön och problematik. Endast ungdomar som deltagit i familjesamtal och inte bara individuella samtal tillfrågades och ungdomar som haft mig som familjebehandlare ingick inte i urvalet. I studien intervjuades fem ungdomar, varav två flickor och tre pojkar, som under familjebehandlingen varit mellan 13-17 år. Intervjupersonerna rekryterades genom att familjebehandlare ombads tillfråga ungdomar och föräldrar i avslutade ärenden som stämde in på urvalskriterierna, och de fem första som svarade ja intervjuades.

5.2 Datainsamlingsmetoder

Eftersom mina frågeställningar syftar till att undersöka ungdomars subjektiva upplevelse av delaktighet valde jag att göra en kvalitativ studie med halvstrukturerade intervjuer. Det fanns inga färdigformulerade frågor utan intervjuguiden bestod av en checklista med teman utifrån frågeställningarna och definitionen av delaktighet som togs i den ordning och på det sätt som föll sig naturligt under intervjun. Temana var *information, att bli lyssnad på/komma till tals* och *självbestämmande*. Dessa teman kopplades sedan till vad som hade kunnat göras annorlunda för att öka känslan av delaktighet samt intervjupersonernas tankar om vad som generellt är viktigt för att öka ungdomars upplevelse av delaktighet i familjebehandling.

5.3 Bearbetningsmetoder

Materialet har bearbetats genom tematisk analys. Samtliga intervjuer har transkriberats ordagrant. Därefter har de lästs igenom och tematiserats och sorterats med hjälp av färgkoder utifrån de teman som redan fanns med i definitionen av delaktighet men även andra som framträdde som återkommande i materialet. För vissa teman räckte det med ett huvudtema och för andra behövdes även underteman användas.

5.4 Genomförande

Under höstterminen 2016 ombads familjebehandlare på en öppenvårdsenhet inom Stockholm stad fråga ungdomar och deras föräldrar i avslutade ärenden om de kunde tänka sig att delta i en individuell intervju angående ungdomars delaktighet i familjebehandling. Ett informationsbrev (bilaga 1) gavs till föräldrar och ungdomar som beskrev studiens syfte och vad som undersöks. Där framgick även etiska aspekter såsom att materialet kommer att avkodas, att allt material förutom uppsatsen kommer att förstöras efter att uppsatsen är klar, hur det kommer att hanteras fram till dess, att deltagandet är frivilligt och kan avslutas när som helst samt att resultatet av intervjun enbart kommer att användas i denna studie. Familjebehandlarna delade ut informationsbrevet till nyligen avslutade familjer med ungdomar som stämde på urvalskriterierna. När de tackade ja kontaktades de på det sätt de önskat, vilket antingen var via mail, telefon eller sms. Därefter bokades tider som passade ungdomarna i lokalerna på samma mottagning där ungdomarna deltagit i familjebehandling. Föräldrar fick samtycka till intervjun innan den ägde rum och ungdomarna fick skriva på samtyckesformulär (bilaga 2) vid intervjutillfället. Samtliga intervjuer spelades in och alla ungdomar önskade påminnelse via sms för att komma ihåg tiden, vilket de fick. Endast en intervju genomfördes på första försöket, de andra fick bokas om vid flera tillfällen då ungdomarna antingen fick förhinder eller hade glömt trots påminnelse. Intervjuernas längd varierade mellan 20-60 minuter och de spelades in med mobiltelefon och en app vid namn *italk*.

6 Forskningsetiska frågeställningar

Vetenskapsrådet utarbetar etiska riktlinjer inom psykologisk forskning i Sverige. Riktlinjerna utgår från två aspekter - forskningskravet som innebär att allmänheten har rätt att förvänta sig att det bedrivs samhällsnyttig forskning samt individskyddskravet som innebär att forskningen ska bedrivas med respekt för deltagarna och deras integritet. Langemar (2013) redogör för individskyddskravet utifrån fyra huvudkrav gällande information, samtycke, konfidentialitet och nyttjande. Gällande information så informerades såväl ungdomarna som deras vårdnadshavare om syftet med studien, hur intervjuerna går till, hur materialet sedan hanteras samt att deltagandet är frivilligt och kan avslutas när som helt utan motivering. I de fall där ungdomen hunnit fylla 18 efter avslutad insats så informerades endast ungdomen inte föräldrarna. Samma sak gällde vid samtycke, om ungdomen fyllt 18 så fick endast ungdomen skriva på samtyckesformulär men annars fick både ungdom och vårdnadshavare samtycka. Langemar (2013) beskriver hur undersökningsdeltagare kan uppleva det som en positiv upplevelse att få delge sina upplevelser och i det här fallet så valde de ungdomar som tackade ja att ställa upp på en intervju helt på sin fritid utan någon som helst egen vinning mer än att få bidra med sin kunskap på området. Samtidigt kan det finnas en risk att ungdomar som tillfrågas av tidigare familjebehandlare känner någon form av skuld och har svårt att säga nej till att delta. Det är också viktigt att fundera över långsiktiga konsekvenser då man tillfrågar barn att delta i studier men i det här

fallet så kan de som deltagit inte identifieras i uppsatsen men det är klart att samtal om familjebehandlingen kan väcka till liv obehagliga minnen och känslor.

7 Resultat

7.1 Ungdomars delaktighet i familjebehandling

Samtliga intervjupersoner beskrev en stark upplevelse av delaktighet. Två graderade till och med delaktigheten på en 10 gradig skala där de satte 10. De fick alla frågan vad som skulle kunnat göras annorlunda för att öka deras delaktighet men ingen hade några förslag utan återkom till hur delaktiga de varit.

Det som skilde sig åt i intervjupersonernas berättelser var upplevelsen av de gemensamma familjesamtalen med föräldrarna. De beskrev alla att de upplevde att familjebehandlarna lyssnade, aktivt såg till att skapa utrymme och säkerställa att de kom till tals samt lät dem vara med och forma upplägget. Trots det så beskrev några av intervjupersonerna att samtalen tillsammans med föräldrarna egentligen inte fyllde någon funktion för dem. De deltog i samtalen och accepterade teman som var viktiga för föräldrarna, även om samtalen i sig mest tillgodosåg föräldrarnas behov och inte deras egna. De menade att de kände sig fria att välja bort dessa samtal eller att påverka innehåll och upplägg men valde ändå att inte ens påtala detta av hänsyn till sina föräldrar.

7.2 Information

Intervjupersonerna hade alla svårt att minnas vilken information de fick om familjebehandlingen innan den påbörjades. Samtliga kom ihåg vem de hade fått information från och alla utom en hade fått information från sin socialsekreterare. Endast personen som fick information från sin förälder mindes något om hur familjebehandling beskrivits för honom.

”Men så kommer jag ihåg att pappa sa att vi skulle börja jobba på vår relation eller sådär. Och sitta och prata om varandra var för sig. Att man kunde liksom prata med varandra tillsammans med andra människor gemensamt liksom. Och det tyckte jag lät jättebra. Ja alltså det var mest ett förslag tror jag, just då var det så. Jag gör liksom inget som jag inte vill och just då var det något jag kunde tänka mig att prova. Jag provade bara på det liksom.”

Även om de övriga intervjupersonerna inte kom ihåg något om vad som sagts i informationen om familjebehandling så mindes de om det var något de ville delta i eller inte. De som egentligen inte ville delta beskrev att de kände sig tvingade eller så följde de med första tillfället för att det var så viktigt för föräldrarna.

”Nej, alltså jag gick ju inte hit för att bli botad eller något sådant. Jag gjorde det för att göra folk nöjda egentligen.”

En av ungdomarna som inte ville delta beskrev att när hon fick information om familjebehandling så hade hon svårt att ta in vad som sades. Hennes känsla var dock att syftet var att hon skulle ändra sig, att det var något fel på henne, att det var därför de skulle få familjebehandling och då ville hon inte vara med.

”Mmm jag tror att jag tog det lite för personligt, jag tänkte nog inte riktigt på vad de sa eller gjorde. Ja alltså jag tänkte liksom att om vi ska ha hjälp då är det någonting som är fel. Jag var emot det för jag tänkte liksom är det någonting fel på mig, är det därför jag måste gå hit?”

7.3 Komma till tals och bli lyssnad på

7.3.1 Individuella samtal utöver familjesamtalen

Samtliga intervjupersoner hade individuella samtal med familjebehandlaren förutom familjesamtalen. De beskrev att detta var ett erbjudande och något som de valde att tacka ja till. Dessa individuella samtal uttryckte sig samtliga positivt om. Det de lyfte fram som positivt var att det, särskilt i början av familjebehandlingen, kändes centralt att få berätta sin historia och komma till tals utan att ha föräldrarna närvarande. Det underlättade också för familjesamtalen att ha fått chans att lära känna och bli trygg med familjebehandlaren innan föräldrarna var med. Det framkom bland annat att om en ungdom var tyst på ett gemensamt familjesamtal med föräldrarna så kunde familjebehandlaren hjälpa ungdomen att föra fram sina åsikter om de först förts fram på ett individuellt samtal.

”Precis, så att man inte bara kommer in mitt i situationen. Så man får reda på lite saker innan. Jag tyckte det var väldigt bra. Inte alltid så pratade vi om de saker vi skulle prata om, utan även om lite andra saker så att man fick lite du vet förtroende. Det var väldigt bra och så. Sen när man väl börjar med gemensamma samtal så har man fått berätta sin version. Då kom han in med historien bakom sig. Så att han inte är ny i det här. Han vet vad som hänt och var engagerad.”

Några av intervjupersonerna beskrev också att de individuella samtalen fyllde en funktion inte bara som en hjälp i det gemensamma förändringsarbetet med föräldrarna utan att de även hade ett behov av att få prata om egna saker som de inte ville att föräldrarna skulle ta del av.

”De första gångerna lyssnade hon mer och jag fick beskriva hur det varit i historien. Det som tyngde mig bakåt, inte bara med mamma utan även gällande skola, vänner och sådant.”

7.3.2 Flexibilitet

Alla intervjupersonerna tog upp hur viktigt det var att familjebehandlaren var flexibel på olika sätt, att det var en viktig förutsättning för att de skulle känna sig delaktiga och uppleva att de hade inflytande över familjebehandlingen. En viktig aspekt var att familjebehandlaren var lyhörd för den ungdom man träffar när det gäller bland annat tempo och vad man pratar om. Flera av intervjupersonerna

beskrev att de behövde känna att de kunde reglera tempo och hur mycket avstånd de behövde. Med avstånd menades att det var viktigt att ungdomen fick reglera hur förtrolig den ville vara och hur nära relationen mellan familjebehandlare och ungdom fick bli. Det var viktigt att inte familjebehandlaren fortsatte fråga om svåra saker om inte ungdomen var redo utan hade förmågan att backa och varva prat om svåra saker med annat.

”Och det var inte att han... mycket av det där blir man ju så trött på så här ”socpersoner” som försöker gräva sig in jättemycket i andras... Familjebehandlaren tog det ganska lugnt att, han tog det i min takt, hur det blev och det blev väldigt bra.”

Några av intervjupersonerna tog också upp hur viktigt det hade varit för dem att det gick att ha kontakt mellan samtalen. Det var viktigt att kunna få tag i någon snabbt och smidigt när de själva hade behov av kontakt, att inte behöva vänta på en inbokad tid.

”Det också men jag tycker att man borde ha en extra telefon som man kan ringa på. Om man inte svarar så kan man skicka ett sms eller någonting. Bara så att man vet att det finns någon som bara finns ett samtal eller ett sms bort. Det underlättade jättemycket för mig. Ja att kunna nå någon akut. Nu har det hänt något och nu behöver jag kontakt, inte om en vecka!”

7.3.3 Att komma till tals på familjesamtalen

Intervjupersonerna beskrev att det var en del konflikter mellan dem och föräldrarna samt att de tyckte olika om en del saker som kom upp i familjesamtalen. De beskrev alla att familjebehandlarna jobbade aktivt för att de skulle få komma till tals i samtalen både genom att fördela talutrymme men också genom att se till att skaffa kunskap om ungdomens inställning i de individuella samtalen. Det framkom också att det var viktigt att familjebehandlaren inte tog ställning för någon utan såg till att ta ställning för alla och lyssna in allas berättelse oavsett hur mycket de skilde sig åt. De beskrev också att det var viktigt att familjebehandlaren hade ett aktivt förhållningssätt där intervjupersonerna kunde känna sig trygga med att familjebehandlaren tog ansvar för att leda samtalet och se till att det blev bra för alla att delta.

”Nämen det är väl bara att se till att få in dem i samtalen. Som för oss att liksom [familjebehandlaren] kunde liksom stoppa pappa och säga ta nu måste vi lyssna på [ungdomen]. Att verkligen göra såhär steg för steg nu är det du sen får du prata och så.”

”Om man har svårt med det så är det väl att man också får prata enskilt med familjebehandlaren, särskilt i början som jag fick. Så att man verkligen kunde få information, så familjebehandlaren kunde skapa ett förtroende mellan personen och så. Att man inte bara hoppar in och tror att någon ska öppna upp. Ibland kan det kännas lite fel att öppna upp framför sin förälder. Då kan det vara skönt att berätta vad man tycker och känner innan. Då vet familjebehandlaren om man är tyst att egentligen tycker ungdomen såhär.”

Trots att alla intervjupersoner beskrev att de upplevde att familjebehandlarna lyssnade lika mycket eller ibland mer på dem än på föräldrarna i familjesamtalen så var det två av dem som inte tyckte att familjesamtalen var meningsfulla för dem. Den ena intervjupersonen beskrev att det inte gick att jämka ihop dennes behov med föräldrarnas varpå ungdomen valde att gå på föräldrarnas linje och såg istället till att få ut det denne behövde på de individuella samtalen. Skälet till det förhållningssättet handlade om att ungdomen såg att familjesamtalen uppskattades så pass mycket av föräldrarna och fick dem att må bättre och att ungdomen inte ville ta ifrån dem den möjligheten. Dessutom beskrev ungdomen att det var viktigt att vara med på familjesamtalen även om det mest för föräldrarnas skull, annars fanns det risk för att det skulle bli fokus på deras parrelation snarare än på det som hände i familjen.

”Nej men det var ju liksom inte för mig de samtalen var. Det var ju inte parterapi mina föräldrar skulle ha utan det skulle ju handla om vad som händer i familjen.”

Den andra intervjupersonen som inte heller uttryckte att de gemensamma familjesamtalen var till någon nytta men att de individuella var till hjälp kopplade detta till att allt fokus i de gemensamma samtalen blev på föräldrarnas konflikt. En konflikt som ungdomen upplevde som olöslig redan från början och som inte skulle gått att förändra oavsett familjebehandlingens upplägg då föräldrarna inte förmådde agera på ett annat sätt i relation till varandra oavsett om ungdomen var med eller inte.

”Nej men sådana möten gav mig inte så mycket. Mer bara en pressad situation liksom som inte gick att ändra. Det kommer alltid att vara så mellan mina föräldrar.”

7.4 Inflytande och medbestämmande

7.4.1 Inflytande över mål med familjebehandlingen

Intervjupersoner hade svårt att minnas om de sett mål för familjebehandlingen nedskrivna men de trodde att de gjort det även om de inte kom ihåg vad målen var exakt. De uttryckte vidare att det inte kändes viktigt vad som var nedskrivet utan det viktiga var vad de kom överens om på samtalen. Intervjupersonerna upplevde att de fått mer eller lika mycket inflytande som föräldrarna över målen även om en intervjuperson beskrev att denne överlätit åt föräldrarna att sätta upp de gemensamma målen och själv fokuserade på vad denne ville fokusera på i de enskilda samtalen. Något som lyftes var också vikten av att det inte bara formulerades mål gällande ungdomen utan att även föräldrarna åtog sig att göra förändringar i familjebehandlingen. Intervjupersonerna beskrev att familjebehandlarna hade en viktig roll i att hjälpa till att bredda fokus från dem som individer till föräldrar och familjen som helhet.

”Nja alltså pappa hade väl sin väg som han vill att vi skulle gå och jag hade väl min. Så det var väl mest att vi skulle mötas på mitten någonstans liksom.”

”Ja de försökte alltid hjälpa till och de frågade liksom ja men vad tycker du att vi kan göra. Vad kan du göra, vad kan mamma göra. De frågade liksom mig. Vad jag kände, hur jag mådde, hur jag uppfattade problemen. Alla andra frågade mina föräldrar om vad dem tyckte om mig, vad det var för fel på mig, vad jag gjorde för fel och varför jag gjorde så och varför hit och dit. Sådana där saker. Då liksom... det var alltid riktat mot mig. För en gång skull när jag kom hit så riktade de problemet istället för mot mig mot mina föräldrar istället.”

7.4.2 Inflytande över upplägg på familjebehandlingen

Intervjupersonerna beskrev att de fick vara med och välja hur upplägget på familjebehandlingen skulle vara. De fick vara med och påverka om de ville ses individuellt förutom tillsammans med föräldrarna, om de ville ses på kontoret, hemma eller ute på lokal, hur ofta de ville ses samt på vilka tider.

Intervjupersonerna påtalade också hur viktigt det var att de fick vara med och påverka just upplägget, att det var viktigt att de fick ses på ett sätt som passade både dem men även föräldrarna.

”Så pappa fick sin lilla tid och så. Sen tror jag att i början så träffades jag och [familjebehandlaren] några gånger ensamma. Och även i slutet av vår period så sågs vi ensamma en del. Men annars var det så att jag, pappa och familjebehandlaren var tillsammans. Och pappa fick en dag fri och prata med [familjebehandlaren] sådär. Det tyckte jag var bra så att pappa kunde prata ut och så. [Familjebehandlaren] frågade ju mig också men jag hade så mycket du vet med skola, träning och så.”

”Vart vill du träffas frågade han och la upp lite alternativ. Och ute passade mig bra. Man är ganska trött på sådana här rum.”

Intervjupersonerna återkom ofta till hur viktigt det var att frivillighet och det egna valet påtalades under hela familjebehandlingen. Att de fick känna att de inte bara hade ett val att börja eller inte utan att de hela tiden hade gjort och fortsatte att göra ett aktivt val att fortsätta delta på det sätt som passade dem.

”Det var så jävla skönt att det var ett eget val. För en tonåring som blir tvingad till något vill ju ofta göra tvärtom. De tappade aldrig det. De slutade aldrig fråga mig utan de sa alltid så hela tiden.”

”Det var så skönt att ha några som man kunde träffa och som lyssnade och utan att känna press att man måste säga eller göra något. Utan att det är helt upp till mig är man kan välja, att det är upp till mig om jag vill komma eller inte.”

7.5 Tidigare erfarenheter av att inte ha känt sig delaktig

Samtliga intervjupersoner hade även haft andra behandlingskontakter innan familjebehandlingen, bland annat på BUP, Maria ungdom, och andra insatser än familjebehandling via socialtjänsten. Flera av dem hade även haft kontakt med socialtjänsten flera gånger tidigare under uppväxten och de hade alla exempel på kontakter där de inte hade känt sig delaktiga alls. Dessa erfarenheter använde intervjupersonerna för att beskriva skillnaden mellan att inte känna sig delaktig mot erfarenheten av familjebehandlingen då de alla beskriver att de känt sig delaktiga.

”Mitt sätt att klara allt när jag inte blev lyssnad på var väl att hålla huvet högt och mittenfingret ännu högre. Inte för att det har varit så bra att bara fuck off till alla så har det varit viktigt att kämpa för min åsikt. Och så tänker jag för andra, för det är viktigt att inte ge upp för någon dag kommer någon och lyssnar på dig.”

Intervjupersonerna beskrev alla situationer där de inte känt sig delaktiga av olika anledningar. En intervjuperson beskrev hur hon försökt få hjälp med sina problem under många år men inte lyckats vare sig bli lyssnad på eller kunna påverka möjligheten att få hjälp.

”Ja precis, det var ju inte nu problemen börjat. Det var ju inte det här som var mitt problem. Det var liksom första gången som någon gjorde något. Det var som att i deras ögon hade problemet börjat nu fast vi försökt få hjälp långt tidigare och då lyssnade ingen. Det började ju redan när jag gick i ettan.”

Samtliga intervjupersoner beskriver att det för dem handlar mycket om personen man träffar, att det ska vara en person som man får förtroende för och när man i tidigare kontakter inte känt sig lyssnad på så har det för ungdomarna handlat mycket om person.

”Det var nog hela hennes sätt och personlighet. Vissa människor klickar man ju inte med och jag klickade verkligen inte med henne. Det kändes inte som att jag kunde prata ut, det kunde jag kanske ha gjort men jag fick en sådan känsla att jag ville inte det med henne.”

Det framkom även beskrivningar av att till viss del ha fått vara med och komma till tals, att lämna information men sen inte få vara med och påverka vad som ska göras. Beskrivningar av insatser och åtgärder som vidtagits utan att intervjupersonerna fått möjlighet att vara med och påverka beslut.

”Precis, varken soc, BUP eller Maria ungdom, polis eller någonting har ju lyssnat på mig utan det har alltid varit att bara för att jag är barnet så vet jag och kan minst och jag säger mest, fast det är ingen som hör mig. Jag har alltid känt att jag kan stå i ett rum fullt med folk och bara skrika men det är ändå ingen som hör mig. Ja och då var det ju första gången jag kom hit var ju första gången jag vart lyssnad på någonsin.”

”Jag var väl liksom i centrum för alla dem här utredningarna så det klart att jag kände mig delaktig men det var ju mycket att det var, att en del saker sas bakom min rygg och så. Saker som jag hade behövt veta, fick jag veta efteråt osv. Det var allting, det handlade om mig men saker som handlade om mig fick jag inte reda på men det fick pappa reda på. Det var mycket planer som gjordes bakom min rygg och sådär. Grejer som jag hade velat ha en talan i och så. Att få komma med förslag men det fanns inte riktigt den möjligheten. Pappa var väldigt mycket mer delaktig i det. De pratade mycket med pappa och berättade saker. Det handlade ju om mig så jag visste ju saker. Där hade jag kunnat bli insläppt i den lilla bubblan tycker jag. Det är ju ändå mitt liv.”

7.6 Vad är viktigt för att få ungdomar delaktiga i familjebehandling?

Intervjupersonerna beskrev vad de tänker är viktigt för att göra ungdomar delaktiga i familjebehandling både utifrån sin egen upplevelse men även utifrån sina tankar rent generellt.

7.6.1 Undvik tvång

Intervjupersonerna beskrev frivillighet som en viktig nyckel till att göra ungdomar delaktiga i familjebehandling. Att det är viktigt att påtala detta under hela familjebehandlingen i allt från informationen innan till i överenskommelser kring mål och upplägg. Att få ungdomen att känna att det finns alltid ett val att delta eller inte.

”Det var så jävla skönt att det var ett eget val. För en tonåring som blir tvingad till något vill ju ofta göra tvärtom.”

”De slutade aldrig fråga mig utan de sa alltid så hela tiden. Fast jag fräste och fast jag var otrevlig och bara nej jag tänker inte komma till er. Och de fortsatte och kämpade för att jag skulle komma dit.”

7.6.2 Erbjud trygghetsperson

Några intervjupersoner tog upp vikten av att erbjuda ungdomen att ta med en trygghetsperson och att då inte ha åsikter om vem det är utan utgå från att ungdomen själv vet vem som hjälper till att skapa trygghet.

”För det första fråga barnet själv om den vill att sin mamma eller pappa eller kompis ska vara med eller om den vill komma själv.”

”Om någon vill komma med en kompis så bry er inte om det utan tänk att det är så den personen känner sig trygg. Om jag sitter och bryter ihop då kanske jag vill vara själv eller så kanske jag vill ha min hund, min fisk, min farmor, min farfar.”

7.6.3 Börja med ungdomen

Intervjupersonerna beskrev hur viktigt det hade varit för dem att få träffa familjebehandlaren individuellt i början och beskriva hur de upplever sin situation. De beskrev det dels som hjälpsamt att inte ha en förälder bredvid sig att ta hänsyn till eller påverkas av men även att det hjälpte till att skapa ett förtroende för familjebehandlaren som var hjälpsamt under resten av familjebehandlingen. Flera av intervjupersonerna beskrev erfarenheter av att professionella ofta pratar med föräldrar först och att de upplevt att det färgat hur de kunnat ta emot ungdomarnas berättelse. De menade att det gör en skillnad att få ge sin beskrivning först.

”En annan sak att tänka på är lyssna på ungdomen innan du lyssnar på föräldrarna Oftast lyssnar man först på föräldrarna och sen på barnet men man borde göra tvärtom. Man borde fråga barnet vad har hänt. Vad tycker du, vad behövs. Om ungdomen sitter där och redan mår dåligt sen att alla soc, psykologer och alla först pratar med föräldrarna då vet ungdomen det och tänker att jag inte tycker som mina föräldrar och då är det ingen ide för nu är de emot mig och tycker att jag är konstig.”

7.6.4 Ställ högre krav på föräldrarna än på ungdomen

Flera av intervjupersonerna påtalade att de tänker att för att göra ungdomar delaktiga så är det viktigt att ställa högre krav på föräldrarna än på ungdomen. Att ungdomarna fortfarande är barn och behöver få se att vuxna ses som mer ansvariga än dem för den situation familjen befinner sig i.

”Det viktigaste är väl att man ser till att föräldrar håller det dem lovar och det skrivs ju sällan ner. Föräldrarna säger lätt du måste göra det här först. Annars kommer barn skita i att leva upp till sitt. Föräldrarna borde ta första steget i att göra förändringar – att bli snällare, att sluta dricka eller vad det nu är som är problemet. Men att de tar tag i sina problem först.”

”Ja att låta föräldrarna börja jobba och låta ungdomarna få andas lite. Jag vet att det kan vara jättestressande att ha så mycket problem, speciellt om det är på flera ställen samtidigt – att både ha problem hemma, i skolan och med kompisar. Att då inte tvinga ungdomen att göra jobbet annars kommer det och det hända.”

7.6.5 Var flexibel och tillgänglig

Intervjupersonerna lyfter behandlarens flexibilitet och tillgänglighet som viktiga faktorer för att göra ungdomar delaktiga i familjebehandling när det gäller allt från det praktiska som tid och plats till tempo.

”Ja precis hur vill du komma hit och prata, när vill du komma hit? Det också men jag tycker att man borde ha en extra telefon som man kan ringa på. Om man inte svarar så kan man skicka ett sms eller någonting. Bara så att man vet att det finns någon som bara finns ett samtal eller ett sms bort. Det underlättade jättemycket för mig.”

”Ni behöver ta det lugnt, ni måste ha tålmod. Den måste få simma i sin egen takt. Ja att vara försiktig och följa mitt tempo liksom.”

7.6.6 Lyssna utan att döma, fråga mycket och se till att ungdomen får vara med och bestämma.

Intervjupersonerna återkom under hela intervjun till vikten av att familjebehandlaren lyssnar och frågar mycket utan att värdera och döma samt att låta ungdomen få vara med och bestämma hur olika dilemman skulle hanteras.

”Ja och då var det ju första gången jag kom hit var ju första gången jag vart lyssnad på någonsin. Det var första gången någon satt och lyssnade på mig och bara såhär det måste ha varit skitjobbigt. De frågade inte varför är det såhär, de sa inte du borde göra såhär, de sa inte det är säkert såhär. De sa bara fan va jobbigt, hur tycker du att vi ska lösa det här? Vad vill du göra? Och då sa jag hur jag vill göra.”

”Att inte vara dömande, bara vara neutral. Det var skönt med [familjebehandlaren] hon var aldrig dömande, bara neutral och engagerad – det var jätteviktigt. Lyssnade och gav råd. Oavsett vad dumt jag gjort så skällde hon inte på mig, det var ju det mamma gjorde.”

7.6.7 Att familjebehandlaren är ”rätt person”

När intervjupersonerna gav sina beskrivningar av vad som bidragit till att de känt sig så delaktiga samt vad de tyckte var viktigt generellt för att få ungdomar att känna sig delaktiga så återkom de till familjebehandlaren person. Att de själva tänkte att det handlade om att de fått just den familjebehandlare de fått men de kunde också beskriva en hur de kände att familjebehandlaren var autentiskt i sitt engagemang och att det fanns ett känslomässigt band mellan ungdomen och familjebehandlaren.

”Det var väl lite så. Nej men jag tyckte väl liksom att han var en bra familjebehandlare. Han hade fint upplägg. Det var liksom inte så att han kom dit och var, och tyckte att det här var tråkigt, utan han kom dit och var leende, var verkligen fokuserad. Han ville verkligen hjälpa oss du vet. Han var verkligen koncentrerad och så vidare. Han gav mycket tid och egen energi på det här. Man såg att han verkligen försökte hjälpa oss och det tyckte jag var väldigt bra.”

”Det var mest att [familjebehandlaren] var [familjebehandlaren] kan man säga. Så det var kanske bara en slump, hade jag fått någon annan hade kanske inte alls varit lika bra. Jag vet inte riktigt.”

8 Diskussion

8.1 Metoddiskussion

Valet av kvalitativ studie med halvstrukturerade intervjuer har varit relevant för att öka förståelsen för ungdomars upplevelse av delaktighet i familjebehandling, vilket var syftet med studien. Intervjupersonerna hade svårt att komma ihåg vilken

information de fått om familjebehandlingen inför insatsen och möjligtvis hade det varit bra att även intervjua några ungdomar som precis börjat insatsen, då de troligen hade kunnat beskriva mer om hur informationen uppfattats samt påverkat deras upplevelse av delaktighet. De fem intervjupersonerna har beskrivit vad som var viktigt för att de skulle känna sig delaktiga i familjebehandlingen samt vad de tänker är viktigt för att få ungdomar att känna sig delaktiga generellt. För att resultatet skulle kunna vara mer generaliserbart hade ett större antal deltagare behövts. Kanske hade det också ökat generaliserbarheten om det varit ungdomar från olika mottagningar. De ungdomar som nu tackat ja till att delta i undersökningen hade alla erbjudits och tackat ja till enskilda samtal i ett tidigt skede av behandlingen. Då detta inte är givet att man erbjuds eller att man tackar ja till i insatsen familjebehandling hade det varit intressant att också intervjua ungdomar som endast deltagit på samtal tillsammans med sina föräldrar och leta efter likheter och skillnader. Det finns en risk att de ungdomar som tackar ja till att delta i intervjuer på sin fritid efter avslutad behandling är de som är mest nöjda med sin behandling och de som känt sig delaktiga. Det finns också en risk att ungdomarna ger positiva svar gällande delaktighet utifrån tacksamhet och en önskan att ge tillbaka. För att få svar på vad som hade kunnat göras mer eller annorlunda hade det varit bra att få med ungdomar som inte känt sig särskilt delaktiga i familjebehandlingen. Kanske hade enkäter, antingen som alternativ undersökningsmetod eller som ett komplement, kunnat få med fler av dessa ungdomar. Det hade varit önskvärt att kunna skicka uppsatsen till intervjupersonerna och få deras synpunkter men då det var svårt att ens få till intervjuerna så bedömde jag det inte som rimligt att begära av ungdomarna jag intervjuade. Att jag som gjort undersökningen arbetar som familjebehandlare har givetvis påverkat mitt intresse och val av ämne och frågeställningar. Det underlättade att det var frågeställningar jag inte trodde mig ha svar på utifrån min erfarenhet utan som jag faktiskt ville få svar på i undersökningen. Jag har försökt förhålla mig så neutralt som möjligt till intervjupersonernas beskrivningar för att undvika positiv bias i mina tolkningar.

8.2 Resultatdiskussion

Samtliga intervjupersoner beskrev en hög upplevelse av delaktighet. De fick alla frågan vad som skulle kunnat göras annorlunda för att öka deras delaktighet men ingen hade några förslag utan återkom till hur delaktiga de varit. Det ungdomarna lyfte fram som viktiga faktorer till varför de själva känt sig delaktiga i så hög grad var också med några undantag identiska med de faktorer som de lyfte fram som generella tips för att göra ungdomar delaktiga. Hur kan man då förstå att ungdomarna i undersökningen beskriver att de upplevt att de varit så delaktiga? Det kan inte uteslutas att det positiva resultatet är en effekt av en minnesförvanskning. En kan också vara så att intervjupersonerna inte var ärliga i sina beskrivningar, att de inte vågade påtala hur de faktiskt upplevde det under familjebehandlingen. En annan möjlig förklaring kan vara att endast de ungdomar som känt sig väldigt delaktiga valde att ställa upp. Det som talar för att de var uppriktiga i sina beskrivningar av att ha känt sig delaktiga i så hög utsträckning är

att deras berättelser innehåller så mycket detaljer kring vad som konkret gjorde att de kände sig delaktiga. De lyfte fram hur viktigt det var att de hela tiden blev tillfrågade om de ville delta och att de genom hela behandlingen påmindes om sitt val både att delta men också kring vad och hur. Inom samtalsmetodiken *Motiverande samtal* är en viktig del att genomgående betona klientens autonomi i allt från hur man får information till åtaganden, som att delta i behandling (Ortiz, 2014).

Familjebehandling vilar på en systemteoretisk grund där målet är att etablera en lika stark allians till alla i familjen samt där fokus ligger på att omformulera individuella problem till systemiska, i det här fallet att gå från att betrakta ett bekymmer som individens problem till familjens problem. Intervjupersonernas beskrivningar vittnar om att de var med och formulerade mål för familjebehandlingen och definierade problem. Intervjupersonerna beskrev också att de, till skillnad från tidigare upplevelser de haft, i familjebehandlingen upplevt att deras ord vägde lika tungt som föräldrarnas och ibland mer, vilket skiljer sig från ungdomars beskrivningar i tidigare studier. (Socialstyrelsen 2015-12-6; Stiftelsen Maskrosbarn, 2016; Löwenborg och Sjöblom, 2006; Svendsen, 2016:1)

En ytterligare faktor som kan användas för att försöka förstå intervjupersonernas känsla av att ha varit delaktiga kan vara *behandlingsallians*. Förutsättningar för behandlingsallians (Bordin, 1979) handlar om överenskommelse om behandlingens mål, hur den skall gå till, och att det finns ett positivt känslomässigt band mellan klient och behandlare. Intervjupersonerna beskrev att de var med och formulerade mål, att de var med och bestämde hur behandlingen skulle gå till samt att de upplevde att de fått ”rätt person” som familjebehandlare. I ”rätt person” fanns beskrivningar av någon som var engagerad, brydde sig, som man kunde lita på och som fanns där för dem. Det kan kopplas samman till det känslomässiga bandet som är en av delarna för att etablera en behandlingsallians.

Studier (Horvath, 2006; Horvath & Symonds, 2004) har visat att det är viktigt att etablera en god allians tidigt i behandling och intervjupersonerna har alla beskrivit att de fick träffa familjebehandlarna enskilt redan i ett tidigt skede och att de tänker att det är viktigt för att öka chansen generellt för att ungdomar ska känna sig delaktiga. Det verkar som att det underlättade att föräldrarna inte var med då de upplevde det vara svårt att prata fritt om de var närvarande och att de då kände sig mindre fria att också prata om annat som inte hade med det gemensamma förändringsarbetet att göra. Det tycks också finnas en rädsla utifrån tidigare erfarenheter att professionella inte klarar att vara mångpartiska, att kunna ta in och skapa utrymme för flera upplevelser parallellt utan lösningen blir att få komma till tals först innan föräldrarnas sanning tar all plats. De individuella samtalen verkar även viktiga för att skapa trygghet och allians. Ungdomarna kunde lita på att om de inte klarade att uttrycka sig när föräldrarna var med så kunde familjebehandlarna hjälpa dem. De beskrev att familjebehandlarna var noga med det som Löwenborg och Sjöblom (2006) i sin studie av föräldrars och

ungdomars erfarenheter av familjebehandling kallade *problembestämningsprocessen*, dvs. hur och vem som definierar problem och mål för insatsen. Anderson (2002) skriver om problembestämningsprocessen i relation till begreppet duellerande verkligheter, vilken innebär att man inom en familj kan ha helt olika bilder av verkligheten och vad som är problemet, och att problembestämningsprocessen i familjeterapin blir avgörande för om en problematisk situation kan omvandlas till ett hanterligt problem eller inte. När det gäller ungdomar visar flera studier (Higham, Friedlander, Escudero & Diamond, 2011; Thompson, Bender, Lantry & Flynn, 2007) att det är särskilt vanligt att deras motivation och mål skiljer sig åt avsevärt från föräldrar och professionella, vilket ställer större krav på dem som arbetar med familjebehandling än på dem som arbetar med individuell behandling.

Sammantaget visar resultatet på en hel del faktorer som ungdomar tycker är viktiga för att göra dem delaktiga i familjebehandling. Det handlar om arbetssätt och om hur man rent konkret lägger upp insatsen familjebehandling men också om bemötande och om man ser på ungdomar som subjekt eller objekt. Flera studier har visat att det inte är självklart att barn och ungdomar inkluderas i familjesamtal över huvud taget och om de gör det så är det inte givet att de görs delaktiga. Deras roll tenderar istället att bli just ett objekt som finns med i rummet men inte inkluderas som ett subjekt vars upplevelse, önskemål och behov tillskrivs betydelse (Johnsen och Torsteinsson, 2015; Cederborg, 1994; Korner och Brown, 1990; Lobatto, 2002; Stith, Rosen, McCollum, Coleman & Heman, 1996; Strickland-Clark, Cambell & Dallos, 2000). En röd tråd i intervjupersonernas berättelser är hur viktigt det varit att inte bara bli medbjuden utan att vara en jämbördig samarbetspartner. Det innebär att de har samma värde och rättigheter som föräldrarna men ibland behöver mer hjälp för att komma till tals eller få vara med och bestämma.

Det fanns en samstämmighet hos intervjupersonerna där de upplevde sig högst delaktiga i familjebehandlingen och de kunde även redogöra för vad de tänker var viktigt för att just de skulle känna sig delaktiga. Det som skilde dem åt var upplevelsen av de gemensamma familjesamtalen med föräldrarna. Det tycks vara så att ungdomar ibland deltar i familjesamtal med sina föräldrar trots att de upplever att det inte är meningsfullt och trots att de inte känner sig tvungna. De angav skäl som att de märkte att samtalen fyllde en viktig funktion för föräldrarna eller att de inte hade något hopp om att föräldrarna skulle kunna ändra sig men hur kan man då förstå detta? Vad är skälen till att de medverkar även om de upplever att samtalen bara fyller en funktion för föräldrarna? Är det bara just det, att de gör det för föräldrarnas skull eller finns det andra fördelar utanför samtalssituationen? Vad händer efter ett sådant samtal när familjen går hem tillsammans? Kan det vara så att samtalen inte handlar om teman som i sig är viktiga för ungdomarna men att de får föräldrar som efter samtalen är lugna och närmar sig dem på ett annat sätt. Kanske ”slipper” de tjat och kontroll som kommer med föräldrarnas oro om de inte lugnas genom att få prata om sin oro tillsammans i de gemensamma familjesamtalen? Eller är det möjligen så att

ungdomar som aktualiserats hos socialtjänsten utifrån sitt eget beteende känner skuld och därmed ställer upp på samtal som de märker är viktiga för sina föräldrar för att kompensera detta? Intervjupersonerna beskriver i samband med de individuella samtalen att det kan vara svårt att säga vad man tycker och tänker när föräldrarna är med. Är det så att vissa ungdomar behöver ännu mer hjälp att våga berätta om hur sina upplevelser och behov i gemensamma familjesamtal och hur kan man i så fall skilja ut dessa ungdomar?

För att försöka förstå sökte jag igen bland forskningsartiklarna och fann en studie av de la Peña et al. (2012) som beskrev att ungdomar ofta lär sig att ta en undergiven roll gentemot vuxna vilket försvårar för dem att ta plats i gemensamma samtal med vuxna. Om alliansen till familjeterapeuten dessutom är dålig så är risken dessutom högre att ungdomen tar en passiv roll i samtalen enligt studien. Kanske kan resultatet förstås utifrån detta, att det handlar om ungdomar som är särskilt benägna att ta en undergiven roll där de är följsamma och ”står ut”. För dessa ungdomar blir troligtvis då alliansen till familjebehandlaren särskilt viktig och vägen dit tycks till stor del vara sammankopplad med delaktighet på alla nivåer. Vad behöver då familjebehandlare tänka på utifrån denna studie?

Intervjupersonernas egna råd till familjebehandlare stämmer på många sätt överens med tidigare forskning av vad som är viktigt för att skapa såväl delaktighet som god allians. Kanske kan intervjupersonernas råd vara viktiga att väga in i hur insatsen familjebehandling utformas? Deras råd var: *undvik tvång, erbjud trygghetsperson, börja med ungdomen, ställ högre krav på föräldrarna än på ungdomen, var flexibel och tillgänglig, lyssna utan att döma, fråga mycket och se till att ungdomen får vara med och bestämma, att familjebehandlaren är ”rätt person”*. Att följa dessa råd kräver stor flexibilitet och familjebehandlare behöver anpassa ramar och arbetssätt efter de ungdomar de träffar snarare än att försöka anpassa ungdomar efter förutbestämda ramar och arbetssätt.

8.3 Förslag till fortsatt forskning

Det skulle vara bra att genomföra liknande undersökning på flera familjebehandlingsenheter samt komplettera med enkäter. Familjebehandling har ju flera parter – ungdom, föräldrar och familjebehandlare, i vissa fall även övriga från nätverket. Den här studien omfattar endast den första partens perspektiv på ungdomars delaktighet. Det skulle också vara betydelsefullt att se ungdomens delaktighet ur de andra parternas perspektiv. Hur skulle föräldrar och familjebehandlare beskriva ungdomars delaktighet? Hur skulle deras bild se ut i relation till ungdomarnas? Vilka råd skulle de ge när det gäller att göra ungdomar delaktiga och hur skulle de reflektera kring ungdomarnas råd? Det skulle också vara intressant att genomföra motsvarande undersökning gällande föräldrars delaktighet och sätta i relation till ungdomarnas upplevelse för att leta likheter och skillnader.

Referensförteckning

- Alexanderson, K., & Hyvönen, U. (2014). *Barnen vill – Vågar vi. Barn och ungdomars brukarmedverkan i den sociala barnvården*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Anderson, H. (2002). *Samtal, språk och möjligheter*. Stockholm: Mareld.
- Bordin, E. (1979). The generalizability of the psychoanalytic concept of the working alliance. *Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 16, 252-260.
- Cederborg, A-C. (1994). *Family therapy as collaborative work*. Department of Child Studies: Lindköpings Universitet.
- Diamond, S., & Levy, S. (2015). *Anknytningsbaserad familjeterapi för deprimerade ungdomar*. Stockholm: Studentlitteratur.
- Hansson, K. (2012). *Familjebehandling på goda grunder*. Stockholm: Gothia.
- Horvath, A. (2006). The alliance in context: Accomplishments, challenges and future directions. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 43(3), 258-263.
- Horvath, A., & Symonds, D. (2004). Optimizing the alliance in couple therapy. *Family Process* 43(4), 443-455.
- Johnsen, A., & Torsteinsson, V.W. (2015). *Lärobok i familjeterapi*. Lund: Studentlitteratur.
- Korner, S., & Brown, G. (1990). Exclusion of children from family psychotherapy: Family therapists' beliefs and practices. *Journal of Family Psychology*, 3(4), 420-430.
- Langemar, P. (2013). *Kvalitativ forskningsmetod i psykologi*. Stockholm: Liber.
- Lobatto, W. (2002). Talking to children about family therapy: a qualitative research study. *Journal of Family Therapy*, 24 (3), 330-343.
- Löwenborg, C., & Kamsvåg, K. (2006). *Med andra ögon – brukarens syn på familjebehandling*. FoU rapport 2006:1, FoU Nordväst.
- Löwenborg, C., & Sjöblom, Y. (2009). Föräldrars och ungdomars erfarenheter av familjebehandling inom socialtjänsten. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 16 (1),
- Maskrosbarn. (2016). *Jag är bara en påse med pengar*. Stockholm: Maskrosbarn med finansiering av Allmänna Arvsfonden

- Ortiz, L. (2014). *När förändring är svårt*. Stockholm: Natur & Kultur.
- de la Peña, C., Friedlander, M., Escudero, V., Heatherington, L. (2012). How do therapists ally with adolescents in family therapy? An examination of relational control communication in early sessions. *Journal of counseling psychology*, 59, 3, 339-351.
- Sandström, K. (2014). *Ungdomars upplevelser av familjebehandling*. (Examensuppsats på avancerad nivå, Ersta Sköndals högskola)
- Socialstyrelsen. (2015). *Barns behov i centrum. Grundbok i BBIC*. Socialstyrelsen 2015-10-7.
- Socialstyrelsen. (2015). *Bedöma barns mognad för delaktighet*. Socialstyrelsen 2015-12-22.
- Socialstyrelsen. (2015). *Nya bestämmelser för den sociala barn och ungdomsvården. Uppföljning av 2013 års ändringar av SoL och LVU*. Socialstyrelsen 2015-12-6.
- Stith, S., Rosen, K., McCollum, E., Coleman, J., & Herman, S. (1996). The voices of children: Preadolescent children's experience in family therapy. *Journal of Marital and Family Therapy*, 22 (1), 69-86.
- Strickland-Clark, L., Campbell, D., & Dallos, R. (2000). Children's and adolescent's views on family therapy. *Journal of Family Therapy*, 22 (3), 324-341.
- Svendsen, Tore. (2016). *Den sociala barnvården i Stockholm – behov, utredningar, insatser, uppföljning och brukardelaktighet 2013-2015*. FoU rapport 2016:1, FoU Nordväst.

Bilaga 1 Informationsbrev

Hej!

Jag är en familjebehandlare som inom ramen för min psykoterapeututbildning på Ersta Sköndals Högskola/St Lukas utbildningsinstitut ska skriva en uppsats om ungdomars upplevelse av delaktighet i insatsen familjebehandling.

Frågeställningarna handlar om vad ungdomar som deltagit i familjebehandling tänker om delaktighet? Vad är viktigt för att göra ungdomar delaktiga i familjebehandling? Kan man göra något mer eller annorlunda för att öka ungdomars upplevelse av delaktighet? Vad tänker ungdomar själva är viktigt för att få dem att känna sig delaktiga i familjebehandling?

För att ta reda på detta så kommer jag att behöva intervjua ungdomar som haft insatsen familjebehandling när de var mellan 13-17 år gamla. Intervjuerna kommer att ske individuellt och de kommer att ta ca 45 minuter. Intervjuerna sker på [adress] på en tid som vi gemensamt kommer överens om. Intervjuerna spelas in och såväl inspelningar som utskrifter av intervjuer kommer att förvaras inlåst och ingen annan kommer att ha tillgång till materialet. I uppsatsen kommer informationen att avidentifieras och efter att uppsatsen är klar så kommer allt övrigt material att förstöras. Uppsatsen kommer att läggas upp på DiVA, Ersta Sköndal högskolas publiceringsdatabas.

För att genomföra intervjun så behöver både du som ungdom och dina föräldrar samtycka såvida du inte fyllt 18 år. Om du som ungdom eller du som förälder har mer frågor innan du kan ta ställning till deltagande i intervju så räcker det att ni samtycker till att bli kontaktade av mig så kan ni få veta mer. Deltagande i studien är helt frivilligt och du kan när som helst avbryta ditt deltagande utan närmare motivering.

Jenny Jakobsson 08-508 12 532

()

Ja, jag som ungdom är över 18 år och samtycker till att du kontaktar mig gällande intervju

Namn och kontaktuppgift: _____

()

Ja, jag som förälder samtycker till att du kontaktar mitt barn gällande intervju samt mig för formellt samtycke till intervjun.

Namn och kontaktuppgift: _____

()

Jag som förälder vill att du kontaktar mig för mer information innan jag tar ställning till om mitt barn får kontaktas.

Namn och kontaktuppgift: _____

Bilaga 2 Samtyckesformulär

Samtycke till deltagande i intervju och studie

Nedan ger du ditt samtycke till att delta i en intervju inom ramen för en studie som ska utmynna i en examensuppsats på psykoterapeututbildning på Ersta Sköndals Högskola/St Lukas utbildningsinstitut.

Studien handlar om ungdomars upplevelse av delaktighet i insatsen familjebehandling och såväl du som förälder som du som ungdom behöver samtycka för att intervju ska genomföras, såvida inte du som ungdom är över 18 år. Läs igenom detta noggrant och ge ditt medgivande genom att skriva under med din namnteckning längst ned.

Medgivande:

- Jag har tagit del av informationen kring studien och är medveten om hur den kommer att gå till.
- Jag har fått tillfälle att få mina frågor angående studien besvarade innan den påbörjas och vet vem jag ska vända mig till med frågor.
- Jag deltar i denna studie helt frivilligt och har blivit informerad om varför jag har blivit tillfrågad och vad syftet med deltagandet är.
- Jag är medveten om att jag när som helst under studiens gång kan avbryta mitt deltagande utan att behöva förklara varför.

Ort och

datum: _____

Namnteckning

förälder/föräldrar: _____

Namnteckning

ungdom: _____

Bilaga 3 Intervjuguide

Intervjuguide

Upprepa kortfattat information om studien – syfte, vilka som tillfrågats och vad som kommer göras med uppsatsen när den är klar.

Informera igen om anonymitet och avkodning av materialet.

Berätta om tidsramen för intervjun.

Fråga om det är ok med ljudinspelning.

Informera om att deltagandet är frivilligt, att ungdomen kan välja att inte svara samt avbryta intervjun när som helt utan att motivera varför.

Intervjun utgår från nivåerna av delaktighet och frågorna är endast ett stöd för intervjuaren, inga som behöver användas under intervjun.

1 Rätt till information

Exempel på frågor:

- *Hur fick du höra talas om insatsen familjebehandling?*
- *Vad fick du veta?*
- *Vad tänkte du om det du fick veta?*
- *Vad tänkte du om att delta?*
- *Vad tänkte du om sättet du fick information på?*
- *Hade informationen kunnat ges på något annat sätt för att öka din upplevelse om delaktighet?*
- *Vad tänker du är viktigt när man informerar ungdomar om familjebehandling?*

2 Rätt att komma till tals och bli lyssnad på

Exempel på frågor:

- *Hur fick du uttrycka vad som var viktigt för dig gällande familjebehandlingen?*
- *Hur uppfattade du att det du uttryckte togs emot under familjebehandlingen?*
- *Vad är viktigt för att du ska känna dig lyssnad på och komma till tals?*
- *Vad tänker du är viktigt för att ungdomar generellt ska känna sig lyssnade på?*
- *Hade man kunnat göra på ett annat sätt för att öka din upplevelse av att vara lyssnad på under familjebehandlingen?*

3 Rätt till inflytande och självbestämmande

Exempel på frågor:

- *Hur gick det till när du och din familj bestämde er för att delta i familjebehandling?*
- *Hur såg du på att delta?*
- *Hur formulerades målen för insatsen familjebehandlingen?*

- *Hur utformades upplägget av familjebehandling, dvs hur ni hade kontakt, hur ofta ni träffades, vart ni sågs och vad ni gjorde när ni sågs?*
- *Vad tänker du om det?*
- *Hade man kunnat göra på ett annat sätt för att öka din upplevelse av att få vara med och bestämma under familjebehandlingen?*

Sammanfattande fråga: Vad skulle du med egna ord säga är viktigast för att få ungdomar att känna sig delaktiga i familjebehandling?